

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 6 maj 2008

Mål nr

T 394-07

KLAGANDE

CE

Ombud och biträde enligt rättshjälpslagen: Advokat ML

MOTPART

ML

Ombud: Advokat BS

SAKEN

Klander av bodelning

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom den 21 december 2006 i mål T 5758-06

DOMSLUT

Högsta domstolen fastställer hovrättens domslut.

CE skall ersätta ML för rättegångskostnad i Högsta domstolen med trettiosjutusenfemhundra (37 500) kr, avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom till dess betalning sker. Av beloppet utgör 7 500 kr mervärdesskatt.

Högsta domstolen fastställer MLs ersättning enligt rättshjälpslagen till trettioniotusenfemhundrasextio (39 560) kr, avseende arbete. Av beloppet utgör 7 912 kr mervärdesskatt.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

CE har yrkat att Högsta domstolen med ändring av hovrättens dom skall förordna att fastigheten skall ingå i bodelningen och att Högsta domstolen skall återförvisa ärendet till bodelningsförrättaren med föreskrift härom. Hon har i andra hand yrkat att i vart fall så stor del av fastigheten skall ingå i bodelningen som vederlaget utgör av fastighetens totala värde vid förvärvstidpunkten. Hon har vidare yrkat att Högsta domstolen skall befria henne från skyldigheten att utge ersättning för rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten samt tillerkänna henne ersättning för kostnader där.

ML har bestritt ändring av hovrättens dom.

Parterna har yrkat ersättning för sina rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

ML förvärvade år 1985 fastigheten X 3, som är bebyggd med ett hyreshus, enligt ett gåvobrev av sin far BL. Gåvobrevet innehöll föreskrifter om att fastigheten inte fick överlåtas eller pantsättas utan medgivande av MLs farföräldrar och att fastigheten skulle utgöra MLs enskilda egendom. I enlighet med villkoren i gåvobrevet övertog ML betalningsansvaret för lån med säkerhet i fastigheten om sammanlagt 222 155 kr och utfärdade dessutom en revers till givaren på 240 000 kr jämte ränta, med pantbrev i fastigheten på motsvarande belopp som säkerhet. Reversen efterskänktes av fadern år 2005. Under löptiden hade räntan betalats men däremot inga avbetalningar gjorts.

Fastighetens taxeringsvärde vid gåvotillfället, fastställt år 1983, var 550 000 kr.

ML gifte sig med CE år 1993. Äktenskapsskillnad meddelades i dom den 10 december 2001. CE har klandrat den bodelning som upprättades av bodelningsförrättare den 2 november 2004.

Tvisten gäller om fastigheten i sin helhet, delvis eller inte alls skall ingå i bodelningen. Tvist råder också om fastighetens marknadsvärde.

Makes enskilda egendom är enligt 7 kap. 2 § äktenskapsbalken bl.a. sådan som maken fått i gåva av någon annan än den andra maken med det villkoret

att egendomen skall vara mottagarens enskilda. Villkoret betecknas ibland som en tredjemansföreskrift; det riktar sig mera mot tredje man än mot gåvomottagaren själv (Hellner m.fl., Speciell avtalsrätt II Kontraktsrätt, 1 häftet, 4 uppl. 2005 s. 269). I förarbetena till äktenskapsbalken uttalas generellt, främst som ett argument mot att tillåta jämkning vid bodelning, att det skulle vara ett brott mot sedvanliga principer för gåvor och testamentariska förordnanden om man skulle åsidosätta givares eller testators villkor; en givare eller testator borde kunna vara säker på att uppställda villkor skulle komma att respekteras, och det påpekades att en sådan gåva inte genom äktenskapsförord kunde göras till giftorättsgods (prop. 1986/87:1 s. 68 f. och 78).

När villkoret såsom i förevarande fall uppställts vid ett förvärv som inte är uteslutande benefikt utan också har onerösa inslag (en s.k. blandad gåva), blir frågan hur den omständigheten att visst vederlag förekommit påverkar giltigheten och tillämpligheten av villkoret att egendomen skall vara mottagarens enskilda.

Avgörande för bedömningen är till att börja med om en blandad gåva kan anses falla under gåvobegreppet i 7 kap. 2 § äktenskapsbalken. I andra sammanhang inom civilrätten, exekutionsrätten och skatterätten har det ansetts naturligt att låta en blandad gåva omfattas av samma regler som en ren gåva, under förutsättning att den som helhet har gåvokaraktär. (Jfr t.ex. Bengtsson, Om gåvobegreppet i civilrätten, i SvJT 1962 s. 689 ff. på s. 696 ff., Hult, Dödsgåvor, i Juridisk debatt, 1952, på s. 284, Nial, Dödsrättshandlingar och livsrättshandlingar, i SvJT 1937 s. 277 ff. på s. 301, Silfverberg, Gåvobeskattningen i nordiskt perspektiv, 1992, s. 322 ff. samt NJA 1991 s. 376 och 1984 s. 673.) Samma synsätt bör anläggas här.

Vid bedömningen av rättshandlingens karaktär är samtliga omständigheter vid denna av betydelse, inte minst vederlagets storlek och art samt vad som kan utrönas angående gåvoavsikt.

När det gäller vederlagets storlek kan noteras att betydande vederlag har godtagits då motsvarande bedömning gjorts i skatterätten. I fråga om gåvor av fast egendom har både Högsta domstolen och Regeringsrätten, då den s.k. huvudsaklighetsprincipen tillämpats, ansett att fånet är en gåva även om det sker mot ersättning, förutsatt dock att ersättningen understigit fastighetens taxeringsvärde (inkomstbeskattning, RÅ 1969 ref. 32) eller 85 procent av taxeringsvärdet (stämpelskatt, NJA 1970 s. 469, se numera 5 § lagen [1984:404] om stämpelskatt vid inskrivningsmyndighet). I andra sammanhang – se t.ex. NJA 1984 s. 673 (förköpsrätt) och NJA 1991 s. 376 (utmätningshinder) – har däremot synen på relationen mellan vederlaget och egendomens värde varit mera restriktiv, då det för att en gåva skall anses föreligga har krävts att egendomens verkliga värde så påtagligt överstiger vederlaget att överlåtelsen totalt sett framstår som en klar gåvotransaktion.

För äktenskapsrättens del kan beaktas några avgöranden av Högsta domstolen avseende surrogation, som regleras i 7 kap. 2 § första stycket 6 äktenskapsbalken, NJA 1978 s. 526 och NJA 1995 s. 577. Av bestämmelsen följer att egendom som trätt i stället för enskild egendom som huvudregel också blir enskild. I de båda rättsfallen godtogs surrogation vid förvärv av tomträtt respektive fastigheter när endast 14 respektive 28 procent hade finansierats med enskild egendom och återstoden med lån som säkerställts genom pantsättning av egendomen; i bägge fallen ansågs den nya egendomen i sin helhet utgöra enskild egendom.

Som tingsrätten antecknat och som också anförts i den juridiska litteraturen (Silfverberg, a.a., s. 31 f.) har några avgöranden från Danmark och Norge, där frågan om gränsdragningen prövats, visst intresse, särskilt mot bakgrund av uttalandena i äktenskapsbalkens förarbeten om att en så stor nordisk rättslikhet som möjligt bör eftersträvas på äktenskapslagstiftningens område (prop. 1986/87:1 s. 39). I ett norskt fall NRt 1986 s. 164 hade en fastighet, värd 600.000 kr, överlåtits från mor till dotter mot ett vederlag om 190.000 kr. I rättsfallet gjordes en helhetsbedömning av de olika omständigheterna vid transaktionen. Enligt Høyesterett hade hela transaktionen en uttalad gåvokaraktär och det noterades särskilt att inget kontant vederlag hade lämnats (vederlaget bestod bl.a. i övertagande av ett intecknat lån och givarens förbehåll om nyttjanderätt till fastigheten); gåvoinslaget ansågs så markant och framträdande och vederlagsmomentet så underordnat att hela egendomen skulle anses som enskild hos mottagaren. I ett danskt rättsfall, UfR 1987.763 H, hade föräldrar överlåtit sin lantbruksfastighet med besättning och inventarier, allt värt ca 1,5 milj. kr, till sin son mot ett vederlag om ca 1,3 milj. kr. Vederlaget utgjordes av övertagande av intecknade lån, livstids nyttjanderätt för föräldrarna och övertagande av vissa andra skulder hänförliga till fastighetens drift. Landsrettens majoritet hade lagt vikt vid att gåvan i absoluta tal var betydande och att givarna hade särskilt intresse i att egendomen blev mottagarens enskilda. Højesteret fann efter en samlad värdering av omständigheterna att överlåtelsen innehöll ett så betydande gåvomoment att hela egendomen skulle anses som enskild.

Det anförda leder sammanfattningsvis till följande bedömning. Ett villkor om att en s.k. blandad gåva skall utgöra gåvotagarens enskilda egendom bör tillerkännas giltighet beträffande egendomen i dess helhet, om gåvomomentet är så framträdande att förvärvet i sin helhet har gåvokaraktär.

Härvid kan även ett förhållandevis stort vederlag med hänsyn till omständigheterna accepteras. Särskilt gäller detta när vederlaget utgörs av skuld som säkerställts genom pantsättning av den överlåtna egendomen (jfr 11 kap. 2 § andra stycket äktenskapsbalken). Andra överväganden kan behöva göras, om gåvotagaren är gift och betalar vederlaget med giftorätts-gods (jfr såvitt avser surrogation Agell, Äktenskap Samboende Partnerskap, 3 uppl. 2004, s. 95 f., Eriksson, Den nya familjerätten, 8 uppl. 2006, s. 17 f., och Teleman, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 4 uppl. 2003, s. 63).

Det vederlag som ML erlagt genom att ikläda sig gäld – i dess helhet säkerställd genom pantbrev i den genom gåvan överlåtna fastigheten – uppgick till 462 155 kr eller 84 procent av taxeringsvärdet. Som tingsrätten antecknat saknas underlag för att fastställa det verkliga marknadsvärdet år 1985. Tillämpas den schablon som innebär att marknadsvärdet anses vara 133 procent av taxeringsvärdet skulle vederlaget motsvara 63 procent av marknadsvärdet. I målet har upplysts att taxeringsvärdet år 1988 fastställdes till 1 250 000 kr; om en linjär marknadsvärdeutveckling antas, bör marknadsvärdet år 1985 kunna beräknas till ca 1,1 milj. kr och vederlaget motsvarar då 42 procent av marknadsvärdet.

CE har anfört att även de rådighetsinskränkningar som följer av villkoren i gåvobrevet skall beaktas, när det gäller bedömningen av vederlagets storlek. I den mån det överhuvudtaget är möjligt att beakta ”värdet” av dessa inskränkningar kan konstateras att den typ av inskränkningar i rådigheten som ML enligt villkoren är underkastad, såsom Högsta domstolen framhållit i rättsfallet NJA 1984 s. 205, inte framstår såsom någon betydande

belastning för förvärvaren. Rådighetsinskränkningarna bör därför inte beaktas.

Frågan blir då slutligen om vid en helhetsbedömning gåvomomentet i överlåtelsen från BL skall anses så framträdande att rättshandlingen trots det betingade vederlaget i sin helhet skall anses vara benefik. Av utredningen framgår att BL avsett att fastigheten skulle utgöra en gåva till sonen och att föreskriften om enskild egendom skulle omfatta hela fastigheten för att den, som hade förvärvats av BLs far, skulle kvarbli i släktens ägo. Gåvoavsikten är sålunda klarlagd. Vederlagets storlek och karaktär utgör, mot bakgrund av vad som anförts ovan, inte något hinder för att överlåtelsen skall anses vara benefik. Förbehållet att fastigheten skall utgöra MLs enskilda egendom är därför gällande.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Gertrud Lennander,
Leif Thorsson (referent), Ella Nyström, Kerstin Calissendorff
och Lena Moore
Föredragande revisionssekreterare: Monica Björnfot Spaak